

Bat-Ami Bar On

Arendtska tankar om terrorism

Det våldsamma krig som Bush satte igång efter terrorattackerna mot USA förra hösten utgår från en förlegad syn på krig, konstaterar Bat-Ami Bar On. Men hade det räckt med politik? Kan politik utan våld ensam komma tillrätta med en våldsam och totalitär terror? Bar On vänder sig till Arendts tankar om våld och politik för att komma fram till ett svar.

I

Terroristattackerna mot USA den 11 september 2001 och USA:s svar på dessa attacker – ett fullskaligt "krig mot terrorismen", i första hand riktat mot enskilda och grupper som har samröre med Al-Qaida-nätverket, men även mot dem som stöder det: privatpersoner, organisationer och till och med stater som Pakistan och Irak – aktualiserar frågor om våld och våldets samband med politik, frågor som inte bör ställas inom gamla teoretiska ramar. De gamla teorierna om våld och politik utarbetades, som Mary Kaldor påpekar i *Nya och gamla krig*¹, under de moderna staternas framväxt för att förklara och reglera deras inbördes förhållanden. De teorierna handlar om "gamla krig" och passar inte in i den nya globala situationen där krig av en helt annan art, "nya krig", utkämpas.

Enligt Kaldor utmärks "gamla krig" av ett antal distinktioner, exempelvis den mellan "civilt" och "militärt". Genom denna distinktion skiljer man mellan icke-våldsamt laglydigt samhällsliv och våldsam strid, och den hänger samman med den tydliga uppdelningen i "icke-stridande", "stridande" – det vill säga de som har rätt att bära vapen – och "beväpnade förbrytare". Dessa båda distinktioner förutsätter att det finns en klar uppdelning mellan det "inre" < det som befinner sig inom ett välvgränsat territorium som staten kontrollerar < och det "yttre" som befinner utanför ett sådant territorium, mellan "statlig" och "icke-statlig" verksamhet, liksom mellan "ekonomi" och "politik". Allt detta är ohållbart under de nya förhållanden som globaliseringen gett upphov till.² Under trycket från globaliseringen har de distinktioner som präglar de "gamla krigen" börjat upplösas. Därmed kan de "nya krigen" bli begripliga, skriver Kaldor, eftersom de måste förstås som en dekonstruktion av vissa av dessa distinktioner. Vad som utmärker de nya krigen är alltså att de överträder de gränser som dragits mellan "civilt" och "militärt". Dessa gränsöverträdelser tar sig uttryck i ett förakt för politiken och dess institutioner, privatisering av arméer, kriminalisering av krigsekonomin och framför allt våldsamma angrepp på civila som inte deltar i striderna.³

Efter den 11 september 2001 skriver Kaldor att terroristattackerna mot USA tillhör de "nya krigen", och hon demonstrerar tämligen tydligt att "vi lever i värld av ömsesidigt beroende, där vi inte kan upprätthålla vår säkerhet enbart

genom att bevaka våra gränser, där staterna inte längre kontrollerar vad som händer innanför gränserna och där de gammaldags krigen mellan stater har blivit otidsenliga".⁴ Det "krig mot terrorismen" som regeringen Bush har dragit igång är, hävdar Kaldor, därför missriktat. Även om Bush-administrationen är medveten om att den är inblandad i något nytt, så bedriver man kriget icke desto mindre enligt ett paradigm där militära aktioner har högsta prioritet och utförs som om det vore möjligt att segra, istället för att övergå till en global demokratisk politik och därmed förbinda sig att följa den social rättvisans krav.⁵

En övergång till global demokratisk politik skulle, enligt Kaldor, inte innebära att det aldrig krävs militära åtgärder som svar på terrorismen, utan att man i först och främst inriktar sig på att legitimera de demokratiska politiska institutionerna. Hur viktigt detta är kan man, enligt Kaldor, förstå betydelsen av detta utifrån en arendtsk, eller någon liknande, uppfattning om politisk makt, där denna radikalt skiljs från utövandet av våld.⁶

II

I slutet av sextioalet grep sig Hannah Arendt an frågan om våld i en kort bok med titeln *Om våld*. Bakgrunden var främst hennes oro över förändringar inom den nya vänstern, där man började tillgripa våld för att driva igenom sina politiska krav. Arendt anser att det är ett märkligt val och påpekar att det sker vid en tid då våldet har blivit ett tämligen "tivelaktigt och osäkert instrument [...] i internationella relationer",⁷ beroende på "att den tekniska utvecklingen av våldets redskap nu har nått en punkt där inget politiskt mål längre kan tänkas motsvara förstörelsekraften eller rättfärdiga dess användning i väpnade konflikter".⁸ Det oroande med detta märkliga val är för Arendt att det är så symptomatiskt. Å ena sidan tyder det på ett motsägelsefullt fjärmande sig från Marx, som visserligen ansåg att våldet var en ofrånkomlig del i revolutionära förändringar men som till skillnad från vissa, dock långt ifrån alla, marxister inte ansåg att "makten växer ur gevärspipan". Å andra sidan tyder det på ett närmande till högern, för vilken "terrorhandlingar" har varit en sorts "privilegium".⁹ Arendt anser att de här signalerna sammantaget vittnar om en väldig förvirring, som visserligen är begriplig med hänsyn till 1900-talets erfarenheter, men ändå måste begrundas oerhört noggrant. Det som står på spel är just den strimma av hopp som den nya vänsterns uppror erbjuder genom sin globala utbredning¹⁰ och sina idéer om en aktiv "deltagardemokrati".¹¹

När Arendt granskar denna förvirring, som enligt henne har sin grund i politik blandas med våld, inriktar hon sig inte på våld i allmänhet utan enbart på "frågan om våld på det politiska området".¹² I samband med det lägger hon fram ett antal analytiska motsättningar, men de motsatser hon urskiljer är inga rena stipulationer utan snarare något som framträder ur hennes läsning av två traditioner inom politisk teori,¹³ där den ena sätter likhetstecken mellan "den politiska makten och våldsapparaten" medan den andra betraktar dem som tydligt åtskilda.¹⁴ Skillnaden mellan de båda traditionerna handlar i grunden om sättet att betrakta politiken – den ena ståndpunkten likställer politisk makt med förmågan att tvinga till lydnad, den andra gör det inte.¹⁵

Första gången som Arendt diskuterar denna syn på den politiska makten är i *Människans villkor*, utifrån betydelsen av det grekiska polis.¹⁶ Polis är en politisk form av mänsklig samvaro, som enligt Arendt hade följande innebörd för grekerna: "Att vara politisk, att leva i en polis, innebar att allting avgjordes med ord och övertalning och inte med tvång och våld. Att tvinga någon med våld, att ge order istället för att övertala, var i grekernas ögon förpolitiska sätt

att handskas med folk, ett typiskt tillvägagångssätt utanför stadsstaten."¹⁷ Detta synsätt bygger enligt Arendt på idéer om politisk makt och styre som skiljer sig avsevärt från moderna västerländska uppfattningar och som antyder att "hela idén om att styra och bli styrd, om staten och makten såsom vi nu uppfattar dem liksom den ordningsmakt som upprätthåller dem, ansågs [av grekerna] som något förpolitiskt".¹⁸

Det var naturligtvis inte alla greker som ansåg det, och Arendt hävdar att eftersom den grekiska stadsstaten välkomnade medborgarnas politiska agerande, väl medveten om dess destabiliserande inverkan, så utsatte den sig hela tiden för risker genom "det godtycke och den moraliska ansvarslöshet en mångfald handlande människor innebär",¹⁹ något som vissa ansåg var helt oacceptabelt. För Arendt utgör Platon ett paradexempel på människor som är misstänksamma mot stadsstaten och försöker undfly politiken helt och hållet genom föreställningen att "människor endast kan leva tillsammans och ha lagar och politik, när vissa har rätt att befalla och andra är tvungna att lyda".²⁰

Rätten att befalla och tvinga andra att lyda är något som för Platon vilar på en gränsdragning mellan att veta och att göra, som Arendt anser "fortfarande ligger till grund för alla teorier om herravälde".²¹ Denna gränsdragning leder Platon, och många efter honom, också till att tro att man med rätt sorts kunskap, kan utarbeta politiska modeller som de politiska systemen skall förverkliga. Politiska system kan alltså fabriceras. Arendt menar att det är detta som bäddar för våldets återkomst inom politiken eftersom ett instrumentellt våld är oundgängligt i varje form av fabrikation, för all tillverkning innebär en omvandling, och omvandlingen förstör det som omvandlas.

Det moderna västerlandet har enligt Arendt skakats i sina grundvalar av den sammansmältning som skett mellan politik och våld, beroende på den tilltagande och kanske fullständiga instrumentaliseringen av politiken. Och hon skriver vidare:

Vi tillhör kanske den första generation som är fullt medveten om de fruktansvärda konsekvenserna av de tankegångar som tvingar en att gå med på att alla medel är tillåtna och rättmätiga så länge de är effektiva för att uppnå något som kan definieras som ett mål. För att undkomma dessa alltför upptrampade stigar för tanken räcker det dock inte att lägga till ett antal villkor, såsom att alla medel inte är tillåtna eller att medlen under vissa omständigheter kan vara viktigare än målen. [...] Så länge vi anser att vi arbetar med mål och medel på det politiska området är vi oförmögna att hindra någon från att använda alla medel för att nå godkända mål.²²

Även tidigare har Arendt konstaterat att det finns ett behov av en ny syn på politiken. I förordet till första utgåvan av *The Origins of Totalitarianism* skriver hon att "Antisemitismen (inte bara judehatet), imperialismen (inte bara erövringarna), totalitarismen (inte bara diktaturerna) < det ena efter det andra, det ena mer brutalt än det andra, har visat att den mänskliga värdigheten måste försvaras på ett nytt sätt, och till det krävs en ny politisk princip."²³ För Arendt visar totalitarismen ytterst brutalt att den mänskliga värdigheten måste försvaras på ett annat sätt, delvis för att den, som i fallet med nazismen, kan vara antisemitisk och imperialistisk, men ännu mer för att totalitarismen står för en blandning av politik och våld där våldet till sist tar överhanden och utplånar politiken helt och hållet, och det är detta som "fördriver [människan] ur mänskligheten" och tömmer människovärdet på mening.²⁴

Totalitarismen föredrar våld av det terroriserande slaget, och detta terrorvåld uppvisar ganska annorlunda drag när det används av totalitära regimer i jämförelse med till exempel det som användes i revolutionära samhällen på 1800-talet. Dess "offer är oskyldiga"²⁵ eller "harmlösa medborgare" och inte personer på poster som kommit att symbolisera förtrycket.²⁶ Det löper jämsides med den totalitära propagandan tills det totalitära styret, som präglas av våldsamt terror, har etablerats och propagandan inte längre behövs.²⁷ Och istället för att förverkliga en noggrant uträknad politik blir det en språngbräda för att uttrycka "frustration, förakt och blint hat" och tvingar "de breda folklagren att erkänna ens existens"²⁸ medan normaliteten fullständigt utplånas.

Ett särskilt utmärkande drag hos den våldsamma totalitära terrorn är enligt Arendt att den förstör den mänskliga mångfalden < i de mest extrema fallen genom att utplåna dem som är annorlunda, men också genom att göra individualitet fullständigt omöjlig.²⁹ Den arbetar således inte genom uteslutning, även om den kan utnyttja en så fanatisk uteslutningsmetod som folkmordet, utan snarare genom att gynna det uniforma. Den våldsamma terrorn under totalitarismen syftar i själva verket till att undanröja och utsläcka all sorts mångfald och utgör ett av medlen för att skapa en standardiserad likhet.

III

Eftersom Arendts diskussion om den våldsamma totalitära terrorn bygger på att denna kontrasteras mot något som hon anser vara en annan sorts våldsamt terrorism, kan den i mina ögon mycket väl användas när man skärskådar förvirringen kring den terrorism som Arendt själv inte diskuterade. Denna har att göra med ett slags realistiska överväganden, till exempel ifråga om algerernas användning av terrorism i kampen mot den franska kolonialismen, där man inser att terrorismen är ett kraftfullt vapen i händerna på dem som saknar militär styrka, eftersom det är svårt att försvara sig mot och det riktar blickarna mot de förtrycktas situation.³⁰ I vänsterns fall har denna insikt lett till ett moraliskt försvar för "revolutionärt våld" eller "revolutionär terrorism".³¹

Även om ett sådant försvar kan vila på ett medel-mål-resonemang är den "revolutionära terrorismen" i algerisk tappning tvivelaktig om man betraktar den i ett arendtskt perspektiv. Det beror på att den, liksom den totalitära terrorismen, riktar sig mot "harmlösa medborgare": den tar ingen hänsyn till dem som individer, utan betraktar alla och envar som medlemmar av en grupp som kallas "förtryckaren" och "fienden". Med andra ord är det en terrorism som bokstavligen tolkar det symbolvärde som 1800-talsrevolutionärerna gav åt samhällspositionen och gör om denna till en plats i samhället som är strukturellt bestämd. Platsen i samhället används i sin tur till att konstruera en fiktiv enhetlighet hos människor som enkom betraktas som medlemmar av en viss grupp. Och grupptillhörigheten blir det enda som avgör vart en terroristattack skall riktas.

Men så länge terrorn har ett politiskt mål, åtminstone i den meningen att en postterrorframtid är tänkt att innebära en ny mångfald som inbegriper de "förtryckta", vilkas befrielse är en nödvändig förutsättning för att de skall kunna utöva sin frihet, måste terrorn inte vara helt och hållet totalitär, även om det finns en motsägelse mellan den "revolutionära terrorismens" medel och mål. Den "revolutionära terrorismen" kan dock vara heltigenom totalitär och förefaller alltmer gå åt det hållet, när den alltmer utövas av grupper som bildats kring en viss identitet < religiös, etnisk eller nationell < med ideologiska förtecken.³² Dessa grupper kan som försvar åberopa den "revolutionära

terrorismen", men deras mål är inte politiska. Framför allt tänker de sig inte att friheten ska inkludera andra.³³

Jag tror att om Kaldor har rätt i att den terrorism som framträdde den 11 september 2001 tillhör de "nya krigen", så passar den väl in bland det som Arendt kallar våldsamt totalitär terror. Även om den också kan och bör förstås som ett svar på USA:s hårdhudade uppträdande i globaliseringen och som en protest mot den amerikanska arrogansen³⁴ är det icke desto mindre en terrorism med syfte att sprida och institutionalisera en extrem och militant version av fundamentalistisk islam som hos den talibanska regimen i Afghanistan.

Arendt skulle ha varnat för en pacifistisk hållning mot dagens versioner av våldsamt totalitär terror. Hon ansåg att politiken ibland måste ta hjälp av våldet, eftersom våld inte kan stoppas enbart med politik.³⁵ Samtidigt skulle hon ha manat till större politiska ansträngningar: fler människor som samlades i frihet och engagerade sig i frihetens politiska praktik.

Arendtartade initiativ tas i dag av dem som inser den politiska sfärens betydelse och behovet av att globalisera demokratin och samtidigt radikaliserar den.³⁶ Men där många människor utsätts för extrema former av sociala orättvisor är det lättare att rekrytera folk som ansluter sig till den våldsamma totalitära terrorn, och precis som politik utan våld knappast kan komma tillrätta med den totalitära terrorismen är det många som noterat³⁷ att detsamma gäller politik utan social rättvisa.

¹ Mary Kaldor: *Nya och gamla krig*, svensk översättning Joachim Retzlaff, Daidalos, 1999.

² Ibid, s 23 och 81–88.

³ Ibid, s 105–06 och 111–16.

⁴ Mary Kaldor: "Wanted: Global Politics" (5 november 2001), <http://www.thenation.com>, 5 december 2001, s 1.

⁵ Ibid, s 1 f.

⁶ Kaldor: *Nya och gamla krig*, s 129 f. Kaldor nämner att Anthony Giddens maktbegrepp liknar Arendts men ger inga citat. I Giddens *The National State and Violence: Volume Two of a Contemporary Critique of Historical Materialism* (Berkeley 1987), en text i vilken han diskuterar makt och våld, tillämpas ett annat maktbegrepp än det Arendt står för. Ett alldeles färskt försök att utgå från och utveckla den arendtska distinktionen mellan makt och våld finns i Iris Marion Youngs "Power, Violence and Legitimacy: A Reading of Hannah Arendt in an Age of Police Brutality and Humanitarian Intervention" (ingår i den snart utkommande *Breaking the Cycles of Hatred*, red. Nancy Rosenblum, Princeton).

⁷ Hannah Arendt: *On Violence*, New York 1969, s 11. I svensk översättning av S. Hallén, *Om våld*, Bonniers: Stockholm, 1970.

⁸ Ibid, s 3. Kaldor resonerar på ett liknande sätt i *Nya och gamla krig*, s 27.

⁹ Ibid, s 11. Arendt består här med en insiktsfull läsning av Marx, men den är alltför deterministisk; och det hon påstår om högerns inställning till våld stämmer inte. Se Walter Laqueur: *Terrorism: A Study of National and International Political Violence* (Boston 1977). Här har Arendt glömt den historia som hennes tidigare diskussioner om terror har visat att hon är utmärkt väl bevandrad i.

¹⁰ Ibid, s 18.

¹¹ Ibid, s 22. För diskussioner kring båda aspekterna se exempelvis Samir Amin, Giovanni Arrighi, Andre Gunder Frank och Immanuel Wallerstein: *Transforming the Revolution: Social Movements and the World-System* (New York 1990) och Catherine Eschle: *Global Democracy, Social Movements, and Feminism* (Boulder 2001).

¹² Ibid, s 35.

¹³ Nancy C M Hartssock har anmärkt att Arendt inte bara läser politisk teori som en alternativ framställning av politisk makt utan i själva verket stöper om den och tillhör de kvinnor som har konstruerat ett unikt icke-mänligt maktbegrepp. (*Money, Sex, and Power: Toward a Feminist Historical Materialism*, Boston 1983, s 210–230). Antonio Negri anser att Arendt

är på rätt väg när hon hävdar att det finns två olika traditioner inom politisk teori, även om han anser att hon begår metodologiska fel och uttrycker sig oklart om alternativen. (*Insurgencies: Constituent Power and the Modern State*, Minneapolis 1999, s 14–24; på italienska 1992.)

- 14 Arendt: *On violence*, s 36.
- 15 Ibid, s 40.
- 16 Arendt har anklagats för att hysa en längtan efter en idealiserad grekisk >*polis*, vilket jag anser är orättvist. Men hennes beskrivning av stadsstaten skyler onekligen över vissa problem. En mer sammansatt bild av den grekiska stadsstaten med hänsyn till frågan om våld finns i David Cohen: *Law, Violence, and Community in Classical Athens* (Cambridge 1995). Se även Arlene W Saxonhouse: *Women in the History of Political Thought: Ancient Greece to Machiavelli* (New York 1985), särskilt s 17–36.
- 17 Hannah Arendt: *The Human Condition*, Chicago 1958, s 26 f. I svensk översättning översättning från den tyska utgåvan av Joachim Retzlaff, *Människans villkor*, Röda Bokförlaget: Göteborg, 1986.
- 18 Ibid, s 32.
- 19 Ibid, s 220.
- 20 Ibid, s 222.
- 21 Ibid, s 225.
- 22 Ibid, s 229.
- 23 Hannah Arendt: *The Origins of Totalitarianism*, New York 1951, s ix.
- 24 Ibid, s 297.
- 25 Ibid, s 6.
- 26 Ibid, s 322.
- 27 Ibid, s 344.
- 28 Ibid, s 332.
- 29 Ibid, s 438–457.
- 30 Se Richard E Rubenstein: *Alchemists of Revolution: Terrorism in the Modern World*, New York 1987, s 201. Berenstein hävdar att våldsterrorismen som fanns i Algeriet liknade Irguns revisionistiska våld.
- 31 Det mest slående exemplet på detta återfinns i Jean–Paul Sartres förord till Franz Fannons *The Wretched of the Earth* (New York 1968, s 7–34; på franska 1961). Arendt tar upp förordet i *On Violence* men sysslar i huvudsak med den glorifiering av våldet som Sartre verkar ägna sig åt och som delvis är förklaringen till att hans försvar väckte uppseende. Ett mer återhållet exempel på vänsterns försvar av "revolutionärt våld" eller "revolutionär terrorism" finns i Kai Nielsen: "Political Violence and Ideological Mystification" (*Journal–of–Social–Philosophy* nr 13, 1982, s 25–33).
- 32 Kaldor: *Nya och gamla krig*, s 76–86.
- 33 Laqueur: *The New Terrorism*, s 81.
- 34 För principiella argument, se Benjamin R Barber: *Jihad Vs. McWorld: How Globalism and Tribalism are Shaping the World* (New York 1995). För specifika frågor, se Saskia Sassen: "A Message from the Global South" (*Guardian* 12 september 2001, <http://www.guardian.co.uk/Archives>).
- 35 Arendt: *On Violence*, s 53.
- 36 Två exempel på sådana initiativ som tagits efter den 11 september 2001 är Benjamin Barber: "Beyond Jihad Vs McWorld: On Terrorism and the New Democratic Realism" (*The Nation* 21 januari 2002, s 11–12 och 16–18) samt David Held: "Violence, Law and Justice in a Global Age" (Social Science Research Council: After Sept. 11, http://www.ssrc.org/sept11/essays/held_text_only.htm).
- 37 Se Saskia Sassen: "Governance Hotspots: Challenges We Must Confront in the Post–September 11 World" (Social Science Research Council: After Sept. 11, http://www.ssrc.org/sept11/essays/sassen_text_only.htm).